

FAABORG KIRKES INVENTAR

FRA KIRKENS FØRSTE TID TIL VORE DAGE

Af V. Thorlacius-Ussing

Naar man i store Træk tænker tilbage paa de danske Kirkers Udseende gennem de sidste 450—500 Aar, har man vel Lov at sige, at selve Bygningerne — trods de Forandringer Tiderne har medført — har været den mere konstante Del, deres Inventar den mere skiftende. Slid og Tidens Tand har haft en indgribende Virkning paa Inventaret, saa ny Stilarter har haft lettere ved at trænge ind og eventuelt fortrænge tidligere Tidens Smag. En Forandring paa Bygningen var oftest en alvorligere Sag med større Konsekvenser, navnlig i økonomisk Henseende, end Udskiftning eller Forøgelse af enkelte Dele af Inventaret. Hvor en Tids Stil ikke har fortrængt de foregaaendes helt, har derfor Inventaret ofte en egen Charme ved at bringe Bud om de forskellige Generationers Smag og kunstneriske Kultur.

Som Regel er de mindre velstaaende Kirker sluppet bedst igennem med Bevaring af de forskellige Tidens Inventar; der har ganske simpelt ikke været Raad til meget nyt. Faaborg Kirke maatte derfor siges at have haft Chancer for at vise et stærkt kunsthistorisk præget Interiør, for gennem Tiderne klages der ofte over Kirkens Fattigdom. Allerede Biskop Jacob Madsen sukker i Maj 1588: „Kirken er for saa vidt god nok, kunde de holde den ved Mact!“¹ Og alt er forsaavidt ogsaa gaaet godt nok, indtil bedre økonomiske Forhold og en pengestærk Mand — i bedste Mening — viste sig, og indtil Restaureringen i 1858. Da gik man med haard Haand løs paa den gamle Altertavle og Prækestol, paa Tralværk for Koret og lukkede Kirkestole i Skibet, paa Epitafier og Ligsten. Man fik delvis genskabt det gamle Kirkeinteriør med dets Højde og Lys, men man dræbte Tidens

Afb. 1. Højaltertavlen fra 1511. Nationalmuseet

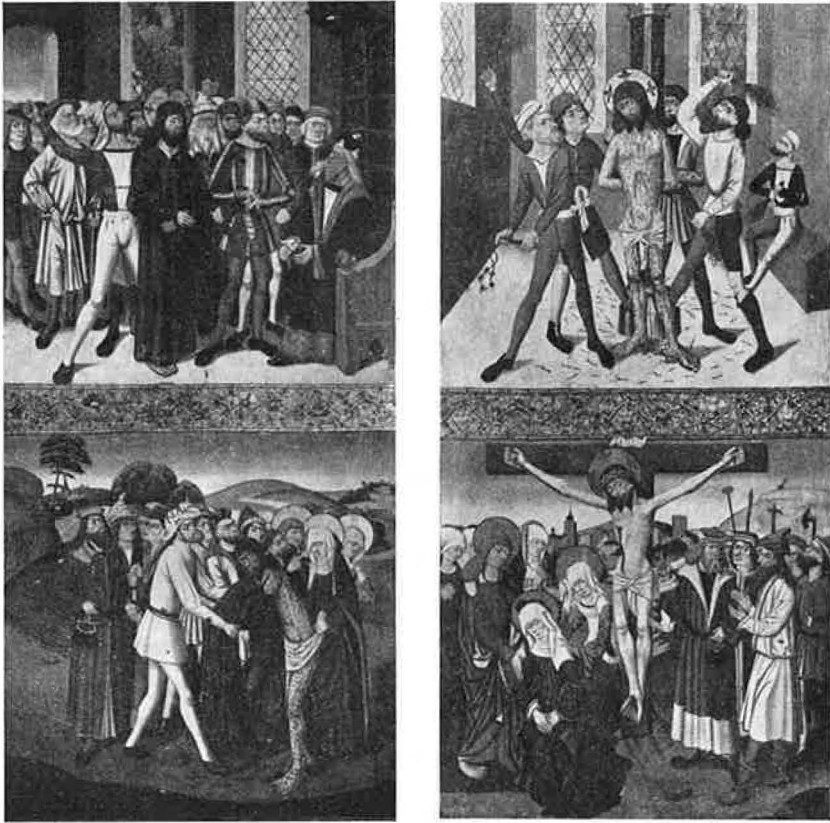
Afb. 2. Højaltertavlens malede Fløje. Christi Lidelseshistorie. Nationalmuseet

Stemme; den høres nu kun som en ængstelig Hvisken fra Krogene eller som et hult Ekko af det, der en Gang var.

Men — Klage skaffer os ikke det tabte tilbage, saa lad os hellere i Jubilæumsaaret glæde os over det, der blev reddet. Der er dog Ting af virkelig Betydning imellem.

★

Fra Kirkens allerældste Tid har vi ingen Efterretning om dens Ud-
styrelse, ja med absolut Sikkerhed kan ikke noget af Inventaret siges
at stamme derfra. Muligvis har man foreløbigt klaret sig med det

Afb. 3. Højaltertavlens malede Fløje. Christi Lidelseshistorie. Nationalmuseet

nødtørftigste, thi det vilde ellers være forbavsende, at man saa kort Tid efter Kirkens Opførelse som i 1511 allerede skulde have fornyet Højaltertavlen; mon man ikke snarere maa anse Tavlen for en forsinket Del af det oprindeligt beregnede Inventar. Man har ikke straks haft Raad til en tilstrækkelig stor Tavle.

Da Faaborg By 4. Juli 1539 fik kgl. Brev paa at maatte faa Klosterkirken til Sognekirke, fik den samtidig overdraget en Del af Inventaret, som var i den gamle Sognekirke; der nævnes „Klokker, Sejrværk, Skamler, Kirkestole og et Skab“.² Men en syv Aar senere i November-December 1546 udstedes der et Par Kongebreve, der hand-

ler om Altertavler og Inventar i Kirken. Det første giver Borgmester og Raad Ordre til, at de „antuorder prieren*) alle the taffler i Faaborg Closter kercke, nar hand thennom om tilsigendes worder, og egen annamme the taffler, ther staar i teres gamble Sognekercke oc sette i then stedt“. Kort Tid efter udstedes forsaavidt en Kontraordre, som „Borgemester oc raadt utj Faaborg finge breff till forstanderen utj hospitallet utj Odense, att the mu beholle then høye taffle och II smaa klocker oc thet segerwerck utj then helliigandz kircke utj Faaborg“.³ Der har altsaa endnu en halv Snes Aar efter Reformationen været flere katolske Tavler bevaret i begge Kirker; hvad den befalede Ombygning af disse Tavler egentlig skulde gøre godt for, er det nu ikke let at se. Men da „then høye Taffle“ sikkert maa hentyde til *Højaltertavlen fra 1511*, kan vi gaa ud fra, at man allerede dengang har værdsat denne ny og store Tavle, hvilket nok tyder paa, at den virkelig har været Kirkens oprindelige Højaltertavle.

Ogsaa de paa Tavlen udskaarne Figurer peger paa en oprindelig Tilknytning til Helligaandsklosterets Kirke. Naar de malede Fløje var slaaet tilbage, saa man i det tredelte Skab i Midten Gudfader holdende Christi afsjælede Legeme, til venstre Augustinus og til højre hans Moder, den hellige Monica. Da Helligaandsbrødrene levede efter Augustinerreglen, er det derfor ganske naturligt, at man paa deres Højaltertavle fandt Augustinus og hans Moder som Titularhelgene. I Indskriften forneden paa Skabet angives dels paa Latin de fremstillede Navne, dels paa Plattysk Tavlens Udførelsesaar: *Sanctus · Augustinus · Int · iar · unses · heʀn · beata trinitas · M · CCCC · XI · Sancta · Monica*. Tavlen er altsaa udført „i Vorherres Aar 1511“.

Paa de to Fløje ser man ialt 16 mindre Helgenfigurer. Ogsaa Udvalget af Helgene er i god Overensstemmelse med den Barmhjertig-

*) Ved Graabrødre Hospital i Odense. Antagelig Christen Poulsen (jfr. C. T. Engelstoft: Odense Graabrødre Hospitals Historie. Samlinger til Fyens Historie og Topographie, V, S. 22 (1871)).

hedsstiftelse, Kirken var en Del af, idet de 14 Helgene er de saakaldte „Nødhjælpere“, 3: Helgene, der kunde paakaldes i alskens Nød og Elende. De to Figurer herudover var Apostlene Paulus og Andreas, der hver især som Nummer et fra venstre paa hver Fløj foroven aabner Helgenernes Række. Tager vi venstre Fløj først, ser man fra oven: Paulus, Christophorus (med Christusbarnet paa Skulderen), Barbara (Taarn og Bogtaske), Catharina, Dionysius (afhugget Hoved), Cyriacus (lænket Dæmon), Magnus (Bog), Vitus (Bog med Hane); paa højre Fløj: Andreas (Skraakors), Egidius, Georg [Jørgen] (Drage), Margaretha (Drage), Eustachius (Hjort og Jagthorn), Acacius (vissen Trægren), Blasius og Pantaleon. Naar de udskaarne Fløje lukkedes til, saa man Altertavlen Malerier. Først i 8 Felter Kristi Lidelseshistorie (Afb. 2-3), og, naar de ydre Fløje ogsaa lukkedes, de 4 Kirkefædre i fuldt Skrud (Afb. 4-5). Allerede Jacob Madsen beskriver den saadan i 1588: „En Taffle met udhugne Billede, det hellig Trefoldighet Billeder; men er uden paa Paszen*); skal alletid staa obne“.⁴ De fire Kirkefædres Hieronymus', Augustinus', Ambrosius' og Gregorius' Billeder er hver forsynet enten med et Bomærke eller et Vaaben. Kun Ambrosius' og Gregorius' er kendte, nemlig tilhørende henholdsvis Klosterets Abbed: Peder Nielsen⁵ og Fyens Biskop: Jens Andersen Beldenak. Der er saaledes en Mulighed for, at man har tilstræbt at give Kirkefædrene de stedlige gejstlige Myndigheders Ansigtstræk, selvom de fire Ansigter med deres skævt-tegnede Træk og lange Næser har et vist almindeligt Fællespræg. Disse fire Gejstlige, hvis Mærker Tavlen bærer, maa derfor anses for dens egentlige Stiftere.

Hvor har disse nu henvendt sig for at skaffe Klosterkirken dens store kunstfærdige Altertavle? Svaret ligger lige for: I Nordtyskland, nærmere bestemt i Lybæk. Det er ikke forbavsende, fordi Hansestaden i al Almindelighed var en kunstnerisk Stapelplads for Norden, men navnlig fordi Biskop Jens Andersen Beldenak havde en Finger med i Spillet. I sine tidligste Bispeaar var han Gang paa Gang Kon-

*) 3: passio Christi (Christi Lidelseshistorie).

gens Forhandler i Lybæk, hvor han havde en Søsterdatter gift, og hvor han endelig tilbragte de fire sidste Aar af sit Liv.

Faaborg-Tavlen hører til en nordtysk (lybsk) Stilgruppe af Træskærerarbejder, der muligvis skyldes samme Værksted, og alle maa være udførte i Tiden 1500-1525. En Dokumentation deraf i Enkeltheder vil ikke her være paa sin Plads. De vigtigste til denne Gruppe hørende Arbejder er den 8 Aar tidligere udførte Tavle i Bykirken i Bützow i Mecklenburg (1503) og den en halv Snes Aar yngre Tavle stiftet af Bryggerknegtene i Lybæks Burgkirche.⁶ Endnu et herhenhørende Arbejde findes i Danmark, nemlig en Tavle fra Vor Frue Kirke i Odense med en Fremstilling af Christi Slægt („die heilige Sippe“).

Af bedre Kvalitet end Træskærerarbejdet er Altertavlens malede Dele. De fire Kirkefædres Skikkelser, som man ser, naar de yderste Fløje er lukket til, er allerede omtalt. Tilbage staar at omtale de Malerier, der er malt paa det første Sæt Fløje, nemlig de otte Felter af Christi Lidelseshistorie, der begyndende fra venstre tværs henover Tavlen viser: 1. Christi Bøn i Getsemane, 2. Peter hugger Øret af Malchus og Judas forraader Christus, 3. Christus for Pilatus, 4. Hudflettelsen, 5. Tornekroningen, 6. Gangen til Golgatha, 7. Den blodige Kjortel trækkes af Christus og 8. Korsfæstelsen. Det er de sædvanlige Motiver fra Lidelseshistorien, kun det næstsidste Billede, Christi Afklædning paa Golgatha, er ret usædvanligt. Billederne er adskilt ved brede, smukt udførte forgyldte Baand med Planteornament og malede Blomster. Selvé Fremstillingerne er overordentlig livfuldt udført i al deres Brogethed. Pilatus' Krigsfolk er mærkeligt tynde, langbenede Skikkelser, der spræller ud med Arme og Ben. Figurernes Ansigtstræk er skæve og forvredne, men mange af dem fulde af Karakter. Der synes næppe at kunne være nogen Tvivl om, at den Maler, der har udført dem, har været meget fortrolig med Bernt Notkes Kunst, rimeligvis Elev af ham. I den Henseende kan henvises til Malerierne paa et lille Alterskab med en Annaselvtredie-Gruppe fra Notkes Værksted, som har tilhørt Ægidienkonventet i Lybæk, men som nu findes i Sct. Annemuseet i denne By. Men ogsaa med Malerierne paa den oven-

Afb. 4-5. Højaltertavlens ydre malede Fløje. Kirkefædrene Ambrosius og Gregorius. Bomærke og Vaaben henholdsvis Prior Peder Nielsens og Biskop Jens Andersen Beldenaks. Nationalmuseet

nævnte Tavle fra Bützow er der visse Lighedspunkter. I rent teknisk Henseende er Tavlen interessant og solidt Arbejde. Malerierne er udført paa Kridtgrund; hvor de underliggende Brædder er pløkket sammen, er omhyggeligt lagt Lærredsstrimler over Sammenføjningerne. I Kridtgrunden har Kunstneren skitseret Kompositionens Konturer op ved Indridsning med et skarpt Instrument, og f. Eks. Gloriernes Konturer er ligefrem slaet med en Passer. Dette er ogsaa gjort om Christi Hoved i Billedet, hvor den blodige Kappe tages af ham, men her har Kunstneren enten glemt at udføre Gloriens Forgyldning eller med Vilje udeladt den.

Næppe nogen middelalderlig Altertavle har her i Landet undgaaet Overmalinger og heller ikke Faaborgs. Alligevel maa den siges relativt godt at have undgaaet Afskalninger, og dette skyldes sikkert et ganske mærkeligt Forhold, der omtales i en Beskrivelse af Tavlen i „Dansk Kunstblad“ for godt hundrede Aar siden.⁷ Forfatteren af denne var Søn af Byfogeden i Faaborg Jacob Wiborg, Litteraten og Æstetikeren K. F. Wiborg; han havde saaledes alle Betingelser for et grundigt Kendskab til Tavlen. „Ved nærmere Undersøgelse fandt jeg nemlig, at ikke alene Malerierne paa Sidelaagerne, men ogsaa Nadveren og alle Lidelses-Billederne var malede paa Papir, og at der under dette Papir var andre Malerier, efter Datidens Skik paa Kride- og Līmgrund. Kun paa eet af disse tildækkede, nu vistnok urestaurerede Malerier kunde jeg see Begyndelsen paa den høire Side. Det forestillede en catholsk Erkebiskop. Aabenbart have derfor de tildækkede Malerier samme Ælde som de paa første Forestilling“ (o: paa de udskaarne Dele). De fire Kirkefædre var ikke overklæbde med Papir, og man maa gaa ud fra, at hele Processen med Overklæbning og Overmaling, der af Wiborg betegnes som „uhyre slet“, er foretaget enten i Baroktiden eller da Tavlen blev moderniseret i 1776.

Hvad Tavlens videre Skæbne angaar, saa blev der igen Røre om den midt i 1840erne. Som Gouvernør over Fyen inspicerede Kronprins Frederik (senere Frederik VII) d. 24. Oktober 1845 Kirken og udtalte Ønske om Altertavlens Restaurering. Stiftsøvrigheden blev sat i Bevægelse, men 28. Oktober 1846 skriver Prinsen til Danske Cancelli, at han har tilskrevet C. J. Thomsen om at tage Tavlen over paa Museet for nordiske Oldsager. Samme Dag skriver Thomsen til Faaborg Kirkeinspektion, at Overførelsen maa vente til Foraaret, men siger iøvrigt lige ud, at Tavlen bør blive i Kirken, til hvilken den passer. „Sædvanlig ere de nyere uden Virkning, medens de gamle ved Billedhuggerarbejde og ægte Forgyldning ofte i nogen Afstand gjøre en meget stor Virkning især for Menighederne, hvilket meget klogelig var beregnet af den catholske Geistlighed.“ Sagen vandrer nu frem og tilbage, og Stiftsøvrighed og Cancelli enes sluttelig i 1847

om, at Tavlen ikke er „i en saadan Forfatning, at den i nogensomhelst Maade skulde kunne vække Anstød hos Menigheden“, hvorfor den bør blive paa sin Plads; Motiverne var dog tydeligt af økonomisk Art. Ved Restaureringen i 1858 flytttes den ned i Kirkens Vestende ved Opgangen til Orgelet, og da Forfaldet skrider frem, overføres den i Juli 1882 til Nationalmuseet.⁸

Af de ovennævnte Kongebreve fra Efteraaret 1546 ved vi, at der i Klosterkirken fandtes flere katolske Altertavler. I deres Helhed er ingen længer bevaret udover Højaltertavlen, men da der i Kirken endnu findes forskellige gotiske Træskærerarbejder, maa man anse disse for Rester af tidligere Tavler. Desuden findes to sengotiske *Krucifikser*: et lille [III], rimeligvis nordtysk Arbejde fra Begyndelsen af 16de Aarhundrede, der dog kan stamme fra en Korsfæstelsesfremstilling paa en Tavle, og et større temmelig ringe fyensk Arbejde fra samme Tid [IV]. Endnu et tredje

Afb. 6. Gudfader med Christi afsjælede Legeme (*Misericordiegruppe*). Fra et katolsk Alterskab. 1ste Fjerdedel af 16de Aarhundrede

Trækrucifiks fandtes i Kirken indtil 1858, idet der i Inventarerne under Nr. 45 fra 1845-56 stadig nævnes tre Krucifikser, men i det ny efter Restaureringen 1858 oprettede Inventar under Nr. 30 kun nævnes ét.⁹ Den Mulighed foreligger dog, at det tredie Krucifiks var barokt, stammende fra det i 1667 opsatte Epitafium over Byfoged

og Kirkeværge Tycke Oulsen.¹⁰ Der findes dog i Kirken yderligere middelalderlige Træskærerarbejder, der ikke er optaget i Inventarerne, nemlig en Gruppe af Gud Fader, holdende Kristi Lig foran sig (en saakaldt *Misericordie*gruppe), fem Apostelfigurer og en biskoppelig Helgen. Alle disse Arbejder skriver sig ogsaa fra Begyndelsen af 16de Aarhundrede og kan forsaavidt godt oprindeligt have haft deres Plads i Klosterkirken. Ogsaa stilmæssigt staar de hinanden nær, er rimeligvis alle lybske Arbejder, vist fra samme Værksted, selvom de stammer fra forskellige Tavler, hvad de divergerende Størrelsesforhold synes at tyde paa. Bedst i kunstnerisk Henseende er den lille *Misericordie*gruppe (Afb. 6); maaske har den været en selvstændig lille Tavle, hvad Wiborgs ovenanførte Beskrivelse muligvis tyder paa. For godt 100 Aar siden var Gruppen som en særlig Tavle anbragt t. v. i Koret over en Niche.¹¹ Desværre kan vi ikke vide, om Skabet paa denne var gammelt eller af nyere Dato. Udførelsen af Christi Krop og Ansigt svarer nøje til Henning v. d. Heydes Relieffer paa Altertavlen i Rytterne Kirke i Västmanland,¹² medens Gudfaders vældige og velfriserede Haar- og Skægfyldte genfindes hos Apostelfigurerne og leder Tanken hen paa en anden Notke-Elevs Arbejder, nemlig den saakaldte *Imperialissima*-Mesters [V].

De fem *Apostle* (Afb. 7), hvis Attributer for Størstedelen er nye, maa oprindeligt have staaet paa en Altertavles Fløje. De er ret ejendommelige i Proportionerne med store Hoveder og sirligt udførte Skæg; ganske lignende Figurer findes paa samtidige importerede Tavler i jyske Kirker.

*

Ligesom Altertavlen har naturligt ogsaa de andre gotiske Træskærerarbejder været stafferede, ɔ: overdragne med en Kridtgrund, malede og forgyldte. Apostelfigurerne er fuldkomment rensede for al Staffering. Naar man læser Biskop Jacob Madsens Beskrivelse af Kirken, standser man uvilkaarligt ved Omtalen af Prækestolen; den havde „de 12 Aposteler paa, umalet“, altsaa udskaarne,¹³ maaske er det de endnu bevarede Figurer, man har taget fra et katolsk Alter-

Afb. 7. Fem Apostle. Fløjfigurer fra et katolsk Alterskab.
1ste Fjerdedel af 16de Aarhundrede

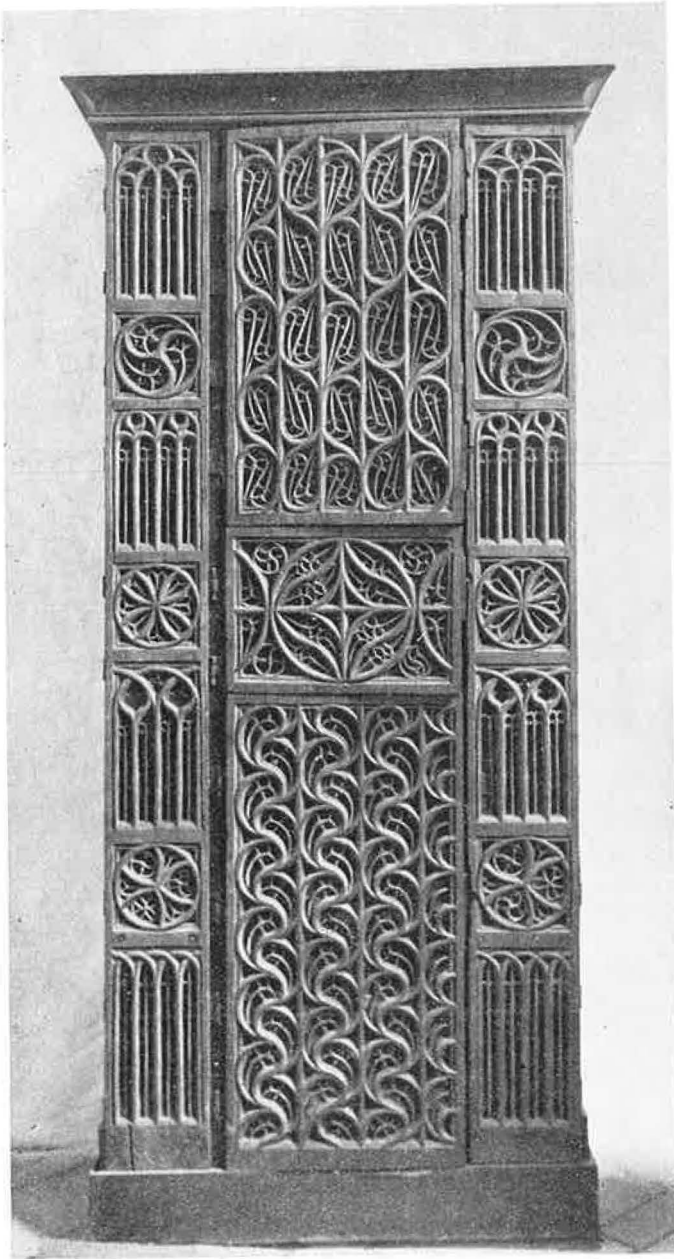
skab og anvendt paa Prækestolen; et ogsaa andetsteds fra kendt Fænomen [VI].

Den *biskoppelige Helgenfigur*, der nu er opstillet sammen med Apostelfigurerne i Kirkens Forhal, skiller sig dog noget ud fra disse. Apostelfigurerne er gennemgaaende en Bagatel lavere end Biskoppen, men denne er langt bedre proportioneret, skarpere og mere karakterfuld i Formen; man maa derfor mene, at den ikke tilhører samme Tavle som Apostlene; men stilmæssigt staar den dem dog meget nær og maa ogsaa være af lybsk Herkomst [VII]. En meget nær Slægtning har Biskoppen i en Sct. Henrik-Figur fra Ackas Kirke i Finland (nu i Nationalmuseet i Helsingfors),¹⁴ et direkte Bevis paa dens lybske Herkomst, thi ogsaa Finland blev oversvømmet af lybske Eksportvarer og har sikkert ogsaa, som de andre skandinaviske Lande, haft Besøg af omvandrende nordtyske Billedskærere, der udøvede deres Kunst paa Stedet.

Foruden en Højaltertavle har fra første Færd af *Korstole* [II] været noget af det nødvendigeste. Der er nu ialt 25 Sæder, men heraf er de vestligste Fag, 3 paa Nordsiden og 2 paa Sydsiden, moderne. Oprindelig var der altsaa 10 paa hver Side. Træværket har sikkert staaet

umalet; men paa Grund af talrige Reparationer er det nu dækket med et tykt Lag Oliemaling. Det er derfor vanskeligt at sige, hvilke Enkeltheder der er gamle, og hvilke der er ny, navnlig f. Eks. af de udskaarne Hoveder paa Armlænene. Om disse beretter Wiborg: „Indtil for et Decennium siden havde de baaret paa Skillevæggen mellem hver Stol deels Ansigter, deels andre, endog obscoene Dele af det menneskelige Legeme, hvilke nu opbevares i et Skab som en ypperlig Parodie paa Munkenes Kunstsands og Religiositet.“ Paa de østlige Endestykker er udskaarne Relieffer, mod Syd et forestillende Sct. Georg med Dragen, mod Nord Johannes Døberen. Formen af hele det nedre Parti med Sæderne, Armlæn etc. minder ikke lidt om Korstolene paa Sydsiden i Koret af Boeslunde Kirke (Sorø Amt, Slagelse H.).¹⁵

Af de middelalderlige Træskærerarbejder i Kirken er *det udskaarne Skab* (Afb. 8) langt det betydeligste. Sandsynligheden taler for, at det er identisk med det i Kongebrevet af 4. Juli 1539 nævnte Skab, der overførtes fra Sct. Nicolai Kirke og saaledes ikke hører til Klosterkirkens oprindelige Inventar [VIII]. Ved et Tilfælde er der netop fra Sydfyn bevaret adskillige sengotiske Kirkeskabe, hvoraf enkelte er daterede. Det ældste og skønneste fra Nr. Broby Kirke (nu i Nationalmuseet) er dateret 1480,¹⁶ og et af de yngste, der ogsaa findes sammesteds, fra Heden Kirke (Svendborg Amt) er fra Aaret 1523. Da saaledes alle tre nævnte Skabe stammer fra Kirker i Salling Herred, er det sandsynligt, at man paa Egnen har haft et udmærket Billedskærværksted, fra hvilket de stammer. At Faaborg- og Nr. Broby-Skabene maa være udført af samme Mester synes givet; de er nemlig ganske ens indrettet. Selve Skabene er lavet af svære Planker, der er forsvarligt holdt sammen af brede tætsiddende Jernbaand. Indvendig er Skabet delt i flere Rum. Det øverste har indeholdt Kirkens Kostbarheder og er værnet af et stærkt, smedet Gitter. Det er atter delt i to Rum ved et lodret Skillorum. Rummet til højre, hvor sikkert Monstransen har staaet, kommer man ind i gennem en Laage, der aabner sig ind i Afdelingen t. v. Indvendig er Faaborg-Skabet

Afb. 8. Sengotisk Kirkeskab, ca. 1500. Fra den nedbrudte Sct. Nicolai Kirke
i Faaborg

foroven malt med en grønblaa Bundfarve, paa hvilket i hvid Farve et sentgotisk noget groft udført Granatæblemønster. Hele Skabets Forside er dækket af en tynd 1,5 cm tyk Egetræsplade i gennembrudt Arbejde; den er næsten et Prøvekort paa Sengotikens mangfoldige Snørkler, navnlig er Fiskeblæremønstre fremherskende. Ligesom paa Nr. Broby-Skabet afgrænses Forsiden yderst af to lange smalle symmetriske Sidestykker, medens det bredere Midtparti er delt i tre, hver især forskellige Laager. Hele denne kniplingsagtige Ornamentik i gotisk Stavværk stammer i sidste Instans ned fra konstruktive gotiske Bygningsformer. I Nr. Broby-Skabets Sidestykker kommer den helt vinduesagtige Karakter af Motiverne stærkere frem, og Mangfoldigheden af de anvendte Mønstre er større paa Laagerne. Faaborg-Skabet er ikke mindre præcist i Skærearbejdet, men som ornamental Præstation mere ensartet. Oprindelig har det ogsaa været malt, men nu er det helt rensat for Farve, ligesom forskellige Restaureringer har fundet Sted; f. Eks. er det øverste Cirkelfelt t. h. og næsten hele højre Halvdel af den nederste Laage ganske ny. Der er dog tydelige Rester af Kridering og rød Farve bevaret.

★

Som Kirken saa ud, efter at de ved Reformationen nødvendige Forandringer havde fundet Sted, er den rimeligvis vedblevet med at se ud en rum Tid. Byens Velstand har næppe været stor i de følgende 150 Aar, indenfor hvilke Christian IV's Krige og Svenskekrigen falder. Alligevel er det forbavsende, at Kirken er fuldstændig blottet for saa meget som en Antydning af Arbejder fra Renaissance-Tiden. Man skulde dog mene, at nu og da maatte en velhavende Borger have opsat et Epitafium. Dette synes ikke at have fundet Sted, thi først fra 1606 var bevaret et Epitafium, der sandsynligvis allerede har været barokt præget. Det næste Epitafium var fra 1655, men fra Resten af Aarhundredet haves dog nogle Stykker. Alle blev de Offer for Udrensningen i 1858; af et Par opbevaredes dog Portrætmalerierne i Kirkens Ligstue, hvorfra et enkelt over *Borgmester Jørgen*

Afb. 9. Maleri af Hans Schütte fra det i 1676 opsatte Epitafium over Borgmester Jørgen Pedersen og hans Hustru Karen Achtonia („Karen Borgmesters“)

Pedersen (d. 29. Jan. 1675) atter er opsat paa sin gamle Plads paa sydlige Sideskibs Østvæg (Afb. 9).

Indskrifterne paa disse Epitafier gengives hos Schrøder.¹⁷ Alene Jørgen Pedersens omtaler han lidt nærmere som „et stort Epitafium i prægtig Indfatning med udskaarne Figurer og Snitværk, i Midten et Maleric“. Det var ifølge Indskrift opsat 1676, og man kan formode, at de udskaarne Figurer forestillende den opstaaende *Christus*

og *Evangelisterne Marcus og Johannes*, der nu opbevares i den tidligere Ligstue, maaske stammer fra dette Epitafium, ligesom to svære Konsoler, der ender i Englehoveder og bag Altret nu bærer en lille Bordplade. De skriver sig nøjagtig fra dette Tidspunkt, og det er et almindeligt kendt Arrangement paa Barokepitafier, at man øverst har Christus med Korsfanen og ved Siderne 2 eller 4 Enkeltpigurer [XI]. I Poeten Mikkel Jernskægs Beskrivelse af Faaborg Kirke¹⁸ i Aaret 1706 omtales Epitafiet:

„En Tavle ser man der forgyldt og malet vel
Med Borgermesters Slægt og Borgermester selv.“

I Midten staar Borgmesteren og hans anden Kone Karen Jørgensdatter (den kendte „Karen Borgmesters“). I sit første Ægteskab havde han en Søn og en Datter. De ses med deres respektive Ægtefæller i bageste Række, medens Karen Borgmesters selv fylder godt i Forgrunden og ved sin Side har sine egne tre Sønner fra Borgmesterens andet Ægteskab. Efter Jørgen Pedersens Død giftede hun sig med hans Eftermand i Borgmester-Embedet Jacob Jørgensen, og derefter „er dette *Epitaphium* af hans efterlatte middel Kirken til Prydelse de sal. Guds børn til Amindelse og andre gode Christne til eftertenckning opsat og bekostet Aar 1676“.¹⁹

Som Portrætmaleri og Kunstværk er Epitafiet af gedigen Art. Det er kraftige Folk, vi ser, den unge Enevældes selvbevidste Borgerskab, Folk, der har levet stærkt, og hvis myndige Væsen lyser ud af deres Ansigter. Malemaaden er fast og solid, og Arbejdet ikke helt uden enkelte koloristiske Raffinementer, f. Eks. det lyse citrongule Bind paa Bogen, som den forreste Søn holder op mod sin sorte Dragt. Over Figurernes Hoveder aabner Skyerne sig, og omsvævet af jublende Engle farer Christus til Himmels i et Væld af Solens gule Straaler. Hvem der har malt dette Billede er ret givet; det er Odense-Maleren *Hans Schütte*, en dygtig Portrætmaler, der rundt om paa Fyen har efterladt en Række Epitafiemalerier med gode Portrætter

forneden, allegoriske eller bibelske Motiver foroven, disse sidste ofte efter Rubenske Kompositioner, som han muligvis kan have lært at kende paa en Rejse i Nederlandene, men vel snarest har taget efter Kobberstik. Schütte kalder sig „Mahler och Borger uti Odense“, hvor han kan paavises fra 1652—60. Allerede i 1640erne kan han dog spores paa Fyen, idet han har udført et 1647 opsat Epitafium i Bogense Kirke; 1656 er han i Sorø, hvor han stafferer Træskærerarbejdet paa Rammen om Abraham Wuchters Altertavle. Antagelig fra ca. 1660 er et Epitafium i Nr. Aaby. I 1668 har Schütte været en Tur i Jylland. Men ogsaa i Faaborgs Nærhed, nemlig paa Lyø, findes et Epitafium, der bærer hans Signatur. Det er opsat over Præsten Søren Jensøn (1600—80) og hans Hustru Elisabeth Johannesdatter Monrad, der 73 Aar gl. netop døde paa Lyø i 1676, altsaa i samme Aar som Borgmester-Epitafiet i Faaborg blev opsat.²⁰

Desuden fandtes hidtil i Kirken endnu et *Epitafie-Maleri* af ganske lignende Komposition og ogsaa udført af Hans Schütte [XXVII]; det er nu blevet et Offer for den altfor stærke Centralvarme, der i vore Kirker virker skadeligt paa det gamle Træinventar. Schrøder opfører det som stammende fra et stort Epitafium i Koret over Præsten Hr. Henrik Mortensen (d. 1658 48 Aar gl.) og hans Hustru Anna (d. 1678), med hvem han havde 7 Børn. For Tidens Skyld kunde det passe godt, men Børnenes Antal og Alder forliges ikke godt med Indskrifternes Oplysninger. Figurernes Opstilling er stivere end paa Borgmester-Epitafiet, men enkelte af Ansigterne er udmærket malt, og den lille Dreng i venstre Hjørne forneden ganske nydelig. Selvom Hans Schütte ikke naar op i kunstnerisk Værd med sine samtidige Karel van Mander eller Abraham Wuchters, er han en af de bedste Portrætmalere her i Landet i sidste Halvdel af det 17de Aarhundrede.

Mod Slutningen af Aarhundredet synes det, som om man i stigende Grad betænker Kirken; i hvert Fald ved man Besked med eller har endnu bevaret flere Gaver fra den Tid, saaledes *Alterstagerne* fra 1685 [XII] og *Alterkalken* fra 1697 [XV]. Det er navn-

lig Karen Borgmesters og hendes ny Mand, der er Giverne. I Aaret 1686 forærer de den store *Messinglysekroner*, der hænger i Midtskibet nærmest Alteret [XIII] og i Aaret 1690 et *Døbefad af Bly* [XIV]; paa dette kaldes Giverinden Karen Henningsdatter Achtonia, medens hun paa Epitafiet kaldes Karen Jørgensdatter. Døbefadet er en Fortsættelse af Ægteparrets Gave faa Aar før, nemlig en udskaaet Trædøbefont, der først blev afskaffet i 1838, og som er opført i Kirkens Inventar fra 1845—56. Endnu paa Schrøders Tid fandtes den henslængt i Klokketaarnet.²¹ Dens Plads var i søndre Sideskibs østre Ende:

„Ved Siden staar den Funt, forgyldet som en Lue,
i Hjørnet smukt opbyggt i Kirkens søndre Bue“;

rimer Jernskæg; den har ogsaa været omgivet af en barok „Fontelukkelse“, d. v. s. Afgrænsning af Døbefonten fra det øvrige Kirkerum ved et Gitterværk; et saadant omtales ofte baade i 18de og 19de Aarhundrede i Anledning af Begravelser i Kirken, og Wiborg beskriver det som „et smagløst Tralværk, der er forziret med grovt Træsnyderarbejde, forestillende plumpe Viindrueer og Fugle“.²² Netop de sidstnævnte dekorative Elementer tyder afgjort paa en Udførelse sidst i det 17de eller først i 18de Aarhundrede, saa det skal nok stemme, at hele Fonteindretningen skyldes Gaver fra Karen Borgmesters i 1687 og følgende Aar. Hendes afdøde Mands Epitafium hang jo paa Væggen bag Fontelukkelsen, saa naturligt har hun haft særlig Interesse af netop dette Steds Udsmykning.

Naar man nu træder ind i Faaborg Kirke, har man straks til venstre ved den første nordre Pille en *romansk Granitdøbefont* [I]. Indtil ca. 1917 stod den som Vandtrug ved Pumpen i den Gaard, der nu er Byens Alderdomshjem. Længere kan man ikke følge dens Historie; men udelukket er det ikke, at den kan have været anvendt i Klosterkirken, indtil Træfonten kom i Brug 1687—90,²³ og maaske oprindeligt være kommet fra Sct. Nicolai Kirke, skønt det da maa være paa-faldende, at Kirkens Font ikke er nævnt i Kongebrevet af 1539, der

dog nævner Stole, Skamler m. m., Ting af mindre sacral Art. Heller ikke det gamle Røgelseskar, der ogsaa maa stamme derfra, er dog nævnt.²⁴ Dr. Mackeprang daterer Fonten til ca. 1200 og henviser til en ganske lignende syd-østfyensk Font i Vantinge (Salling Herred). Rankeslynget findes ganske tilsvarende flere Steder i Sydfyen og helt op ad Nyborg-Kanten til, f. Eks. paa den anseelige Font i Ørbæk (Vinding Herred). Fodstykket paa Faaborg-Fonten er dog helt nyt.

★

I første Halvdel af 18de Aarhundrede faar Kirken to nye Messinglysekroner foræret; den ene, som hænger i nordlige Sideskib, er en Gave fra Købmand Jens Larsen Ærrøboe (d. 1718) og Hustru Marren Pedersdatter Busr [XVI]. Efter Mandens Død flyttede hun til sin Datter Elisabeth Cathrine Erreboe, der i 1710 var blevet gift med Niels Hansen Wiborg til Tøjstrup. Der døde hun 2. Marts 1738, blev begravet i Ryslinge Kirke, men derfra ført til Faaborg, og dette var sikkert Anledningen til, at N. H. Wiborg og hans Kone Pinse-aften 1738 lod ophænge en anden Messinglysekrone i Faaborg Kirke (nu i Midtgangen nærmest Orgelet) [XVII].²⁵

I Løbet af det 18de Aarhundrede skiftede Kirkens Interiør fuldkommen Karakter ved Indbygningen af Pulpiturer og lukkede Stole. De er et kulturhistorisk meget karakteristisk Udtryk for Holbergtidens Bykultur og honnette Ambition, og for Kirkens Økonomi var Bortfæstning og Udlejning af Stolestader og Pulpiturer af afgørende Betydning. Vi kan følge den hurtige Udvikling af denne Erhvervsgren for Kirken næsten fra Aar til Aar, og et meget vigtigt Referat af et Kirkedirektions-Møde i 1776, der nedenfor skal gengives, giver os den interessante Oplysning, at der næppe var renoveret noget i Kirkens Kor, siden Kirken blev Byens, og at der tværs over Kordøren i Korbuen var et Pulpitur. Et saadant nævner Mikkel Jernskæg ogsaa i sit Rimværk fra 1706. Vi tør næsten deraf slutte, at der oprindelig i Klosterkirken har været et Lektorium mellem Kor og Skib, adskilende Gejstlighed og Menighed.²⁶

Om Udførelsen af de forskellige Pulpiturer og lukkede Stole faar vi god Underretning gennem Kirkeværgen Kastors Optegnelser. Han blev Kirkevæрге 1796—97 og begyndte straks at bringe Orden i Sagerne. „Til hvilken Tid og i hvad Aar, dette Nederste Pulpituer, næst ved Orgelværket paa den Norden Side i Kiercken er opført, kan man med Vished ey sige“ er hans tidligste Oplysning. Men at det skriver sig fra Aarhundredets første Halvdel er givet. Opgangen til det var ved 1ste Pille. I 1758 opføres saa det mellemste Pulpitur paa Skibets Nordside med Opgang ved 2den Pille. Køberne af Pulpiturene skulde selv lade disse male med hvid Perlefarve og forsyne med forgyldte Lister ind mod Kirken. Samtidig besluttes deroverfor at opføre et aabent Pulpitur paa Sydsiden med to lukkede Stole ved hver Ende. Det var færdigt Aaret efter 1759. Samme Aar indrettes lukkede Stole under Orgelet og én lige indenfor til højre i Skibet ved den sydvestlige Pille. 1774 opfører Murmester Rasmus Simonsen for egen Regning en lukket Stol i Østenden af nordre Tværgang op til Korets Mur. 1785 bygges endnu et Pulpitur paa Nordside med Opgang ved 3die Pille, hvorved Pulpiturrækken er gennemført lige til Kormuren.

Det var nu blevet saa kompliceret med hele tre Opgange til Nordside's Pulpitur, at man 1796 skrider til en Ordning med en fælles bekvem Opgang ved 1ste Pille for alle tre Pulpiturer. Fra en lang Gang bag „Logerne“ blev der nu direkte Adgang til disse. Denne Forandring motiveres meget overbevisende: „Disse opgange vare ey ziirlige for Kierckens indrætning betragtet, desuden var de meget steile og ubehagelige til op- og nedgang for Pulpiturenes Eiere, som oftest et kedsommeligt Syn for Menigheden, ved at betragte deres Komme og Bortgang af Kierken tidlig og sildig som det falt (saa at sige) for meget i Øyesynet“.

Stadig var der dog Pladsmangel, og i 1798 foreslaar Kaster at bygge endnu tre lukkede Stole ovenpaa mellemste Pulpitur i den midterste Bue paa Nordside. Derover blev Ejeren af den nedenunder liggende Stol, Procurator Petersen, saa vred, at der udbrød

en Fejde, hvor det gik haardt til: „Det var at ønske,“ skriver han 9. Sept. 1798, „at Requirenten Rebslager Hans Kaster passede sin Rebslager Bane, og ikke beskieftigede sig med saa mange unyttige Ting, og paabegynte at opbygge Casteller i Luften“. Da Procuratoren truede med at føre Sagen til „Høyeste Rættis Dom“, lod man Forslaget falde.

At hele dette Stole-Salg ved Auktion og Udlejning var højst upassende for Kirken og afstedkom pinlige Episoder, er der ogsaa Vidnesbyrd om. Det gysrer i En, naar Stolestadeprotokollen om den Riborg Kirstine Ommelsdatter tilhørende Stol oplyser: „Stolen er liden i sig selv, 5 Par Koner sider trykkende, som er meget ubehagelig og hvorom er ført Slags Maale. Dette anføres her til oplysning for eftertiden!“²⁷

Koret blev i 1776—77 ganske renoveret; da der intet er bevaret fra den Tid, faar man den bedste Forestilling om dets Udseende og Forandring ved ganske simpelt at gengive en Del af Synsforretningen af 2den Maj 1776: „Endelig som vj befandt Kierckens *Chor*, saa gammeldags, at der formodentlig icke siden Kiercken var givet Til Byen, var bleven *Renoveret* noget, enten paa Alter Tavlen, Stoele, eller her fandtes nogle ordentlig Skriffte Stoele, saa mand icke kunde være bekiendt, at lade det saaledes henstaa, da det var Een Kiøbsted Kiercke, og manglede saadanne *Zirater* som mand ellers finder i andre Kiøbsted Kiercker, allerhelst nu, da Kiercken udvendig er bleven *repareret*, og bekommet een smuck anseelse, saa blev ved taget og overlagt at *Choret* i Kiercken skulde have Een anden Syene, end hidtil, nye lugte skriffte Stoele gøres, Det gamle *Muncke* arbeide nedtages, i Særdeleshed nedtages det gamle *Pulpitur*, som er over *Chors*-Døren, og hindre Meenigheden, at see op til Herrens Alter, og høre *Chor*-Sangen, den gamle *Alter* Tavle *repareres*, med faae Ord aldtning opmalis, og Indretningen at skeep som i andre smucke Kiøbsted Kiercker, hvor til mand saa meget meere fick andledning, som een Skipper og handlende her i Byen ved Navn Peder Bager erboed sig godvillig at koste Eet nydt smuckt *Staket*-Werck imellem

Kiercken og *Choret*, og Kiercken til ydermeere Prydelse 2de af *Bilt-hugger* arbeide forferdigede Engle i stoer *Corpus*, der skulde staae paa *Stakettet*, som melt imellem Kiercken og *Coret* og 3de af *Bilt-hugger* arbeide forferdigede urte-Potter paa *Stakettet*, og tellige lade same Mahle og forgyldte paa sine steder, hvilcket sidste icke skulde koste Kiercken noget, men den øvrige *Reparation* i *Choret* skeer for Kierckens Reigning.“²⁸

Restaureringen fandt Sted i 1776. „Alter Tavlen fandtes og meget brøstfeldig og færdig at falde; blev saa samme Aar opsat med en Oval, hvori viises *Jehova* eller Helligdommen, og paa begge Ender 2de Røgelse Kar, og ved siderne *proportioneret* i Rundlig *facon*, samt med jern vel forbunden, samme er mahlet, saavel som Christi Lidelse, og munkene er og mahlet og forbedret, som kostede mig over 40 rd“.²⁹ Man har saaledes forsøgt at give den middelalderlige Altertavle en let Modernisering. Hvem der har udført „Stakitværket“, Englene og Røgelseskarrene (Urte-Potterne) nævnes ikke, og intet deraf er saavidt vides bevaret. Beskrivelsen leder Tanken hen paa Korskrankerne i københavnske Kirker som Trinitatis og Frelsers Kirke paa Christianhavn. Giveren, der var Skipper, kan have faaet Idéen under Besøg i København. Han døde forresten der i Efteraaret 1777 og blev begravet paa Nicolai Kirkegaard, mens hans efterlevende Hustru Maren Jespersdatter døde 1788 i Faaborg og ligger begravet i Kirkenes søndre Gang.³⁰

Næsten samtidig med Restaureringen af Koret ophængtes den 5. Februar 1776 *Kirkeskibet*, der bærer Navnet „*Det Forenede Selskab*“ [XIX].

Nu gik der en rum Tid, over 60 Aar, før Faaborg Kirke fik et nyt Kunstværk af Betydning, og uden at Kirkeinteriøret har forandret sig synderligt. Det 19de Aarhundrede var haard overfor det ældre Inventar. Karakteristisk er C. J. Thomsens Udtalelse i 1846 i Anledning af Pulpiturerne i Faaborg Kirke: de var „fra den saakaldte Paryktid, ophængte som Flueskabe“.³¹ Da man derfor et Par Gange fra velhavende Faaborgslægters Side vil forskønne Kirken, gaar det

uvægerligt ud over de gamle Sager. Først maatte den barokke Døbefont fra 1687 holde for.

Da den kendte Billedhugger Herman Ernst Freund efter et tiaarigt Ophold i Italien og Rom endelig i 1828 vendte hjem — han gennemkrydsede Europa til Fods — tog han efter at have besøgt sine gamle Forældre i Uthlede ved Bremen til Faaborg for at besøge sin Ven Jørgen Ploug, en Søn af Agent Simon Hempel Ploug, som han kendte fra Italien. I et Brev til Broderen Fr. Freund fortæller H. E. Freund, hvor venligt han blev modtaget af Vennen. Efter et kort Besøg begyndte han Rejsens sidste Etape. Over Bæltet traf han atter en Bekendt, der, som han skriver, „tog mig paa Slebetog som et gl. Romersk Vrag og boxerede mig ind ad Vesterport“. Som en stor Opmuntring havde han i sin Lomme en Bestilling fra den gamle Agent paa den ny *Marmordøbefont* til Faaborg Kirke. At det havde stor Betydning for Freund, da han efter 10 Aars Fravær vendte hjem, straks at faa en Bestilling, er givet, og navnlig paa det kirkelige Omraade, hvor det var hans Orm at vise sig som Thorvaldsens Jævnbyrdige. Nær Faaborg — i Brahetrolleborg Kirke — fandtes jo Thorvaldsens Døbefont fra 1805—06. Men der skulde gaa en rum Tid, før Friends Font stod i Faaborg Kirke. To Aar efter, at den gamle Agent i 1831 havde lukket sine Øjne, skriver J. Ploug til Freund: „Hvor gaaer det med Døbe-Fondet? derefter er Længselen ogsaa meget stor, da flere af Familien ere gamle Folk og frygte for ikke levende at faae den i Øiesyn, Du maa endelig sige mig, hvornaar vi tør vente den, da man meget ofte purrer mig“. I et Brev til Bissen (31. Januar 1833) fortæller Thiele, at Freund har udført en Døbefont til Faaborg; da har Modellen altsaa været færdig, men først 1837 udstilles den i Marmor paa Charlottenborg. Af nogle kritiske Indvendinger i Kunstbladet synes at fremgaa, at Marmorudførelsen ikke har været tilendebragt paa dette Tidspunkt. Aaret efter opstilles den i Faaborg.³² Motivet har man Friends egen Angivelse af i Udstillingskatalogen; han kalder det „Kristus stadfæster Johannes' Daab ved selv at modtage den“. (Afb. 10—11). Hovedgruppen, to Figurer

Afb. 10. Herman Ernst Freund: Marmordøbefont, opstillet 1838

ilende hinanden i Møde, forestiller Christus, der døbes af Johannes; de flankeres af to andre Grupper, bag Christus: Engle, der holder hans Klæder, bag Johannes: En siddende Mand, der før Daaben drager sin Kjortel af, medens hans Hustru iler efter ham med et sovende Spædbarn paa Armen. Paa Kummens modsatte Side fører en Engel med store udbredte Vinger Børn til Daaben; Børnene haler dog hver sin Vej. Disse modgaaende Bevægelser har næsten været et Princip for Freund ved Kompositionen af de stærkt handlende Figurers Sammenspil for at neutralisere de ret stærke Bevægelser. Han har derved forhindret, at Figurerne i al Evighed blev ved at vandre rundt om Kummen; men en rolig Spænding, der bandt Uroen i Ligevægt, har han ikke opnaaet. De forskellige Størrelser af Figurerne og den enkelte siddende Skikkelse giver nogen Uklarhed. Trods

Afb. 11. Herman Ernst Freund: Marmordøbefont, opstillet 1838

smukke Enkeltheder og den gode Form af Kummen, anbragt paa det terningagtige Fodstykke, lykkedes det langtfra Freund at skabe et Arbejde, der kunde naa op paa Højde med Thorvaldsens Døbe-

font i Brahetrolleborg. Nægtes kan det heller ikke, at Fonten virker altfor lille og ubetydelig i det høje Kirkekor [XXIII].

Det samme kan derimod ikke siges om det sidste større Kunstværk, Kirken har faaet, den af Agent Voigt og Hustru i Anledning af deres Guldbryllup d. 10. Juli 1855 skænkede *Altertavle, malt af Vilh. Marstrand*. I sin svære Egetræsramme og med sit stærkt eftermærkede Maleri virker den tungt i det ellers lyse Kor (Afb. 12).

Da Voigt i Anledning af sit Guldbryllup havde skænket Kirken 1000 Rdlr. til en ny Altertavle, rettede Kirkeinspektionen i Begyndelsen af Maj 1856 gennem de to Faaborgmalere Dahl (Marinemaler N. C. M. Flindt Dahl) og Rasmussen Eilersen en Henvendelse til gamle Professor J. L. Lund. Den 31. Maj meddeler Lund, at han paa Grund af en forbigaaende Øjensvaghed ikke kan paatage sig Bestillingen, men han anbefaler „med fuld Overbevisning . . . Professor N. Simonsen“. Denne Anvisning havde Eilersen dog foregrebet ved en Henvendelse til Marstrand, der i et Brev fra Stege den 5. Juni beder sige til Eilersen, at han godt vil paatage sig Altertavlen. Alle-rede 5. Juli fremsender han fire Skitser med de tre Motiver: Christus i Emaus, Christus og de smaa Børn og Den vantro Thomas. Emaus-Motivet er det billigste, og tillige det Marstrand helst selv vil male.³³

I det Kirkeinspektionsmøde, hvor Skitserne fremlægges, vedtages at tilstille Marstrand Bygningsinspektør Møllers Tegning til Alterets og Orgelets Omgivelser, for at Marstrand kunde udtale sig om disse.

Løvrigt har man næret meget store Forventninger til Marstrands Leveringsdygtighed, idet man allerede i Begyndelsen af September samme Aar beder om, at Tavlen maa blive afsendt 8. September! Den 20. Oktober meddeler Marstrand, at han først kan begynde paa selve Billedet, naar han ved den bestemte Størrelse, og d. 2. December, at han nu køber Lærred og begynder paa Forarbejderne. Samtidig hermed fremsendte Marstrand Tegning til Indramning af Maleriet samt til en ny Prædikestol af Billedhugger Peters i samme Stil som Alteret og et løseligt Udkast til Forandringer ved Orgelet. Kirkeinspektionen kom nu i Knibe mellem Bygningsinspektøren og Pro-

Afb. 12. V. Marstrand: Christus i Emaus. Allertaule skænket af Agent Voigt og Hustru. Opstillet 1858

fessoren ved Akademiet. Paa et Møde d. 15. December 1856 søger den at vikle sig ud deraf ved at bede Marstrand til Foraaret komme til Faaborg for selv at tale med Bygningsinspektøren. Udkastet til Prækestolen meddeler man med Tak ikke at have Brug for, da man allerede har Tegning til en saadan til passende Pris. Om Marstrand har været i Faaborg i Foraaret 1857 er tvivlsomt, men i et Møde d. 5. November beslutter man „at lade gjøre Overslag over Alterets Omgivelse ogsaa Munkestolenes Istandsættelse og om Forpartiet*) og ogsaa Orgelets Omgivelser overensstemmende med de fra Professor Marstrand modtagne Arbeidstegninger for hvilke der er betalt 25 Rdl.“. 19. November godkender man de forskellige Overslag med Undtagelse af Forslaget angaaende Forpartiet. Accorden angaaende dette sluttedes d. 7. Januar 1858 og med den forbavsende Oplysning, at den skal bringes „til Udførelse i Henhold til Theophilus Hansens Tegning“. Vi faar herigennem et Fingerpeg om, hvilke Arkitekter der stod bag Marstrands Forslag. Alligevel tillader jeg mig at tvivle paa, at den verdenskendte danske Arkitekt, der forøvrigt fra 1846 havde fast Ophold i Wien, dernede har siddet og tegnet en saa beskeden Ting som Forpartiet til Faaborg Kirke. Der foreligger rimeligvis en Forveksling med hans ældre Broder Christian Hansen, der netop d. 31. Marts 1857 var vendt tilbage til København efter 18 Aars Arkitektvirksomhed i Athen. Saa godt som et Bevis herpaa foreligger i det Faktum, at en Række af Sorø Akademis Landsbykirker i Løbet af 1860erne fik Altertavle-Indfatninger ganske lignende Faaborgs, og at disse er tegnet af Christian Hansen.³⁴

Vender vi os fra Rammen til selve Marstrands Altermaleri, saa blev det først færdigt og opstillet i Efteraaret 1858. Marstrand var selv i Faaborg og den 23. September udbetaltes ham Honoraret for Arbejdet 1300 Rdlr., idet Agent Voigt forhøjede sin oprindelige Gave paa 1000 Rdlr. til at omfatte Betaling af alle Udgifter vedrørende Maleriet og Rammen. Marstrand blev fejret ved en Fest hos Voigts

*) 3: Partiet under Orgelet.

og tog derefter til Stege, hvorfra han skrev til sin Hustru om Afslutningen af Faaborg-Sagen.

Karl Madsen har i sin Marstrand-Bog udførligt behandlet Altertavlen og søgt at skjule dens kunstnerisk mindre værdifulde Sider ved at kaste Kærlighedens Kaabe over den. Thi skjules kan det ikke, at baade i formel og i koloristisk Henseende lader den en Del tilbage at ønske. Christi Hoved med den fosforagtige Glorie er slapt og ubehageligt i Farven, Disciplenes Bevægelser ret tomme og den rødgyldne Tone over det italienske Landskab temmelig falsk. Der findes baade tegnede og malede Forarbejder. Paa en stor Tegning i Kobberstiksamlingen har Fortællingen og Karakteristiken ganske anderledes Kraft end i selve Altertavlen. Det dramatiske i Situationen, hvor der ved Brødets Brydelse ligesom falder Skæl fra Disciplenes Øjne, er her ypperligt udtrykt. Karl Madsens Sammenfatning af hans Karakteristik af Billedet: „Var Marstrands malt, som det er tænkt og følt, vilde Billedet have kunnet staa de store Kunstneres Mesterværker værdigt ved Siden“ har i vore Øjne stadig — og maaske i endnu stærkere Grad — Gyldighed [XXV].³⁶

*

I det foregaaende er lige strejft den Form, som Orgelfacaden og dens Omgivelser fik ved Restaureringen i 1858 efter Arkitekt Christian Hansens Tegninger. Det giver naturlig Anledning til et Par Oplysninger om Orgelets Historie; om de Orgelbyggere derimod, der har bygget, ombygget og restaureret Orgelet for Faaborg Kirke gennem Tiderne, kan der desværre ikke gives mange Oplysninger, da Orgelbyggeriets Historie i Danmark ikke er skrevet endnu.

Schrøder angiver, at det gamle Orgel var bygget i 1692 — altsaa atter en Begivenhed under Karen Borgmesters „Regimente“ — og at det efter 150 Aars Levetid blev ødelagt af Lynild i Juli 1842. Det eneste vi ved om det, skyldes atter vor Ven Mikkel Jernskæg, der i 1706 beretter:

„Paa Orgelværket saac jeg Pavens Skabelone
I al sin Pavedragt, barhoved uden Krone“.

Det, han har set paa Orgelfacaden, er en udskaaen Figur, som han fejlagtig tror er Paven, men sikkert har forestillet David med Harpen, der f. Eks. i Tyskland almindeligt bruges som et Musikens Symbol paa Orgelfacader. I 1793 siges Orgelet at være meget brøstfældigt, og da Kirken netop Aaret før havde modtaget en Døds gave paa 200 Rdlr., blev for disse Penge en Reparation foretaget af Orgelbygger Oppenhagen fra Rudkøbing. At denne Reparation har været mangelfuld, kunde man maaske slutte deraf, at man faa Aar efter, 1803, vedtager at henvende sig til Orgelbygger Angel fra Flensborg, som netop da udførte et nyt Orgel i Brahetrolleborg Kirke. Han foretog en Reparation. Imidlertid maa der stadig have vist sig Mangler, thi i 1805 foreslaar en Orgelbygger „Worm, Boende i Eigum (3: Engom) pr. Weile“ Reparation og nye Bælge, og med ham sluttes Kontrakt om Levering af saadanne. Formentlig er Orgelbygger-Kunsten gaaet i Arv fra Fader til Søn, thi en fyrretyve Aar før, nemlig 31. August 1765, har „Amdie Worm, Kong. Pril. Orgel-bygger“ givet en Tegning til Facaden og Overslag over et nyt Orgel til Brahetrolleborg Kirke. Som Adresse opgiver han: „Logerendes udi Riibe hos Organisten Mon^r Nissen“. ³⁶ Nu gik der atter fyrretyve Aar, og da var Orgelværket udslidt; man forhandler fra sidst i 1841 enten om en Reparation, der foreslaas udført af en Instrumentmager Gudme i Svendborg, der kaldes Orgelbygger, eller om en Nybygning; men inden man blev enig, var det saa heldigt, at Himlen afgjorde Spørgsmaalet ved et Lynnedslag. Efter lange Forhandlinger overdrages det da den 27. December 1843 Orgelbygger Demant at udføre det ny Orgel, der gerne skulde tages i Brug 1ste Juledag 1844. Betalingen var 1472 Rdl., som Demant fik 15. September 1845. Ved den store Istandsættelse 1858 nedtog Demant Orgelet og udvidede det med en Stemme. Endelig fandt en Ombygning af Orgelet Sted i 1908 ved Orgelbygger Starup, København. ³⁷

Tilbage staar nu kort Omtale af kunstnerisk bemærkelsesværdige Gravmæler i Faaborg Kirke og paa dens Kirkegaarde. Et Par Epitafie-Malerier er allerede omtalt, men ellers er der i selve Kirken kun faa Gravminder tilbage.

I det 17de og 18de Aarhundrede var det i vid Udstrækning Skik særlig for nogenlunde velstillede at blive begravet i selve Kirken; de mest velstillede havde saakaldte „aabne Begravelser“ d. v. s. Gravkældere, hvor Kisterne nedsattes, uden at Graven fyldtes med Jord. Kun mindre velstillede og Fattigfolk begravedes paa Kirkegaarden. Over Begravelser inde i Kirken lagdes almindeligt Ligsten; naar Gravkammeret eller Graven „forfaldt“, blev Kirken igen Ejer saavel af dette som af Ligstenen, der hurtigt solgtes videre. Den ny Ejer vendte saa ganske simpelt Stenen eller lod dens Inskription slibe ud. For hele denne Trafik satte Forordningen af 22. Februar 1805 en Stopper, idet Begravelser inde i Kirken blev forbudt. Men Ligstenene blev dog i mange Tilfælde liggende rundt i Kirken; først ved Restaureringen i 1858 samledes de paa Gulvet i den tidligere Ligstue, hvor de nu dækkes af Gulvtæppet. Personalhistorisk har de selvfølgelig Interesse, men ingen af dem er af kunstnerisk Betydning.³⁸ Et Par gode Typer paa saadanne Ligsten sidder nu i Kirkens Sydmur; den ene over *Simon Hempel* er fornylig bleven anbragt der, efter at den siden 1858 havde tjent som Trappesten foran Kirkens Hovedindgang. Den er udført i ølandsk Sten. Den anden af Sandsten laa oprindelig over en ligesaa kendt Faaborg-Borgers Grav, nemlig *Simon Hempels Søn Chirurg, Postmester og Accouchør Christian Hempels* (27. Juli 1738 — 5. Septbr. 1809).

Inde i selve Kirken findes kun to Stenepitafier, et paa hver Side henholdsvis i Korets Nord- og Sydmur. De er nogenlunde samtidige og gode Eksempler paa Louis-seize Stilens Udbredelse i danske Provsbyer; naar man nu undgik helt plumpe Former — saaledes som man ofte har set tidligere Stilformer udarte i Provinsen — saa skyldes det sikkert Kunstakademiets udvidede og forædlende Virksomhed i anden Halvdel af 18de Aarhundrede.

Det første af disse Epitafier er opsat over kgl. Postmester og Chirurgus udi Faaborg *Simon Hempel* (12. Februar 1699—6. September 1765) og hans Hustru *Magdalena Pilegaard* (2. Maj 1702—21.

Afb. 13. Gravmæle over Told- og Consumptionsforvalter *Fr. Chr. Ørn*. Opstillet paa den nye Kirkegaard 1811

April 1777), hvis Ligsten just er nævnt. Indskriften giver desuden Oplysning om 10 Børn og registrerer 23 Børnebørn. Indskriftstavlen er af Namurmarmor, den smalle Gesims og Fodstykke af lysere flammet (norsk) Marmor; øverst falder en spinkel forgyldt Guirlande, der er heftet til en Urne, ud over Gesimsen. Der er udpræget Wiedeweltsk Karakter over dette Epitafium, der maa skrive sig fra 1770ernes Slutning. Det er lidt strengere klassisk end dets Genbo paa Sydturen: Epitafiet for Apoteker *Frans Joh. Gerhard Bøwing* (8. Maj 1721—22. November 1789) og hans Hustru *Magdalene Orten* (3.

Juni 1722—22. Septbr. 1791), som er udført i rødt Marmor, med Fod- og Topstykke af flammet Marmor. Bag Topstykket er en Niche med en Laurbærguirlande i Stuk. Dets Stilelementer med riflet Baggrund for en ophængt oval Indskriftsplade, Sløjfer og korslagte Palmegrene er udpræget Louis-seize, skønt Epitafiet vel næppe er udført før ca. 1790.

Et af de første Ofre for Forordningen mod Begravelser i Kirker var „Kongl. Maist. Told- og Consumptionsinspektør“ *Fr. Chr. Ørn* (23. November 1748—6. April 1810). Han købte i 1794 (Skøde af

15. September 1795) en Begravelse under Orgelet. Hans Hustru blev i Februar samme Aar indsat i Begravelsen, der blev omgivet med et Gitterværk og fik ophængt den Metallysekrone, som nu hænger i Forhallen [XX]. Den Bestemmelse blev truffet af Ørn, at Julemorgen og naar Kirken ellers illumineredes „skal og lyse i bemelte Begravelses Krone opsættes og antændes, til en erindring om Giverens Gavemildhed til Kierken“. Da Ørn døde i 1810, var Begravelse i Kirken udelukket, og han blev nedsat paa Kirkegaarden. Aaret efter flyttedes hans Lig til den ny Kirkegaard, hvor det som en Slags Erstatning for Tabet af Begravelsessted i Kirken nedsattes i „Hoved-Krysgangen“. Over Graven sattes et smukt Empiremonument i Marmor (Afb. 13). Dette og Flytningen kostede i 1811 Arvingerne „efter Sigende 300 Rdl.“. I 1863 blev det istandsat; fornylig er det flyttet bort fra Graven og opstillet ved det østlige Hegn.³⁹

Noget lettere fandt Birke-dommer *Tobias Jantzen* (11. April 1737—1. December 1804) sit sidste Hvilested ved Kirkens søndre Mur. Vel døde han lige før Forordningen udkom, men der blev muret ham en Grav op til Kirkebygningen. Paa denne staar et klassicistisk Monument i Sandsten med Søjle og Urne. Tegningen til dette blev 28. Marts 1805 frem-

Afb. 14. H. E. Freund: Gravmæle over Agent Simon Hempel Ploug. 1834. Den nye Kirkegaard

sendt til Kirkens Godkendelse.⁴⁰ — Det største klassicistiske Monument paa Faaborg gl. Kirkegaard er dog det velopbyggede og velproportionerede, der i Sandsten, med Marmor-Enkeltheder, Sfinxer og

Afb. 15. H. V. Bissen: Gravmæle over cand. theol. Hans Tjellesen Schmidt. Død paa Lazarettet i Faaborg 1864. Opstillet 1866

Metallamper, blev rejst over de to Legatstifterinder Søstrene *Johanne* (1741-1819) og *Anne Marie Kirstine Mahl* (1743-1814). Hvem der er Mester for det vides ikke; antagelig skyldes det en dygtig Arkitekt.⁴¹

Det kunsthistorisk værdifuldeste Gravmæle i Faaborg er dog *Agent Simon Hempel Ploug's* (4. November 1768—26. April 1831) udført af *H. E. Freund* (Afb. 14). Det bestaar af et smukt Broncerelief „Dødens Genius lænende sig til en omvendt Fakkelt“, et Motiv, som Klassicismen stadig gentog, og som f. Eks. Thorvaldsen anvendte flere Gange. Relieffet er indsat i en omhyggelig slebet Granitstøtte. Den Granitblok, hvoraf Støtten er udhugget, er funden paa Horneland og bragt til Freund i København til videre Brug. Den gamle Agent døde i April 1831, og det tog — ligesom med Døbefonten — sin Tid

for Freund at blive færdig med Gravmælet. I sit ovennævnte Brev af 28. Juni 1833 skriver Jørgen Ploug til Freund: „Vi længes meget efter Faders Grav Minde.“ Selve Broncerelieffet er betegnet

med Freunds Monogram og Aarstallet 1834. Eksperimentet Bronze og Granit interesserede ham meget, thi der kan ikke være Tvivl om, at det er til Plougs Gravmæle, der hentydes, naar Freund i et Brev til Broderen i Foraaret 1832 skriver: „Omendskjøn jeg har Marmor, saa kan jeg dog ikke negte, at jeg har inu større Lyst at udføre den (o: Collins Buste) i *Brongse*. Thi jeg har alt gjort begyndelse med et Basreljev til et Gravminde i Granit.“ Samtidig har Freund dog ogsaa udført Relieffet i Marmor, thi det findes paa Gravmælerne paa Assistens Kirkegaard baade over Sophie Dorothea Frost og over Henriette Cathrine Bugge, begge fra Aaret 1832. Modellen var samme Aar udstillet paa Charlottenborg.⁴²

Ogsaa af en anden Thorvaldsen-Elev, Freunds Ven *H. V. Bissen*, findes et Gravmæle paa Faaborg Kirkegaard, nemlig Stenen over en Frivillig fra 1864, cand. theol. *Hans Tjellesen Schmidt* (Afb. 15). Han var født i Thiset ved Gram 10. August 1829, blev saaret paa Dybbøl 17. Marts 1864 og døde paa Lazarettet i Faaborg 3. April. Paa den enkle Sandstensstøtte ser man en Medaillon med Schmidts Brystbillede en face, udført i Bronze. Det er en jævn og ligetil Portrætfremstilling af en Landsoldat uden noget særligt Stilpræg, saa man næppe uden direkte Vidnesbyrd vilde have gættet sig til, at den var udført i *H. V. Bissens Værksted*.⁴³

Tæt ved den frivillige teologiske Kandidat ligger Faaborgs Æresborger Maleren *Peter Hansen* (1868-1928) begravet. Over ham er rejst et enkelt Gravmæle i Sandsten udført 1931 af Billedhugger *Hans Syberg*.⁴⁴

★

Vi har nu gennem 400 Aar fulgt den kunstneriske Virksomhed, der har været knyttet til eller har haft Berøring med Faaborg Kirke; som Kirken selv har Kunsten fulgt Mennesker fra Døbefont til Grav ved alle højtideligere og alvorligere Begivenheder i deres Liv. Fra Generation til Generation, der har færdedes mellem disse Mure, har Kunstens Udtryksform skiftet Karakter, og en uforstaaende Tid har som

Følge deraf med haard Haand rensed ud blandt det overleverede. Maatte disse Linjer opfordre til en pietetsfuld Værnen af de endnu bevarede Værdier og bevirke, at om Kirken en Gang igen faar Brug for Kunsten, man da ikke lader sig nøje med golde Stilimitationer, men opretholder Traditionen fra Fortiden: at henvende sig til de bedste Kunstnere i Samtiden. Det vil sikkert — som ofte hidtil — lønne sig i det lange Løb.

HENVISNINGER

1) „Templum sic satis bonum“. Mester Jacob Madsens Visitatsbog udg. ved A. Crone. S. 246 (1853). Ny Udg. ved A. R. Idum, S. 230 (1929-32). — 2) Erslev og Mollerup: Danske Kancelliregistranter 1535-50. S. 94 (1881-82). — 3) Kancelliregistranter. Danske Magasin, 4. Række I. S. 247 og 255 (1864). — 4) Jacob Madsen. Anf. Skr. S. 246. — 5) se C. T. Engelstoft: Odense Graabrødre Hospitals Historie. Samlinger til Fyens Historie og Topographie V. S. 5, 17 og 22 (1871). — 6) Fr. Schlie: Die Kunst- und Geschichts-Denkmäler des Grossherzogthums Mecklenburg-Schwerin. IV. S. 58 ff. (2. Aufl. 1901). — Die Bau- und Kunstdenkmäler der Freien und Hansestadt Lübeck IV. Theil 1. S. 206 ff. (1926). — 7) Dansk Kunstblad II. Sp. 172-73 (1837-38). — 8) Altertavle fra 1511. Kirkeinspektionens Protokol 1749-1914, fol. 61 (Restaurering 1776), fol. 90 b—94 (Restaurering 1845), fol. 149-50 (Aflevering 1882) — Kirkeinspektionens Arkiv (Landsarkivet for Fyen). Indk. Sager 1845-86. (8/11 1845—13/3 1847, 6/7 1882). — Kirkeværgens Kopibog for ind- og udgaaede Breve (7/5 1798—22/12 1846) fol. 69 b. — Nationalmuseets II. Afd. Inv. Nr. D. 1734. Korrespondance 1846 og 1882. — 9) Kirkens Arkiv. Faaborg Kirkes Regnskabs-Protocol 1845-76, fol. 3 ff. og fol. 109 b. — 10) Aug. Schrøder: Meddelelser om Faaborg Kjøbstad. S. 132 (1866). — 11) Dansk Kunstblad II. Sp. 169 (1837-38). — 12) C. G. Heise: Lübecker Plastik. Abb. 64-65 (1926). — 13) Jacob Madsen: Anf. Skr. S. 246. — 14) K. K. Meinander: Medeltida Altarskåp och Träsniderier i Finlands Kyrkor. S. 312 (Finska Fornminnesföreningens Tidskrift XXIV. 1908). — 15) Korstolene. Dansk Kunstblad II. Sp. 165 (1837-38). — Restaurerede 1776 og 1858. Sidstnævnte Gang af Snedker P. Kaster. Kirkeinsp. Protokol 1776, fol. 61 og 7/1 1858, fol. 120. — Danmarks Kirker. Sorø Amt. 2. Halvbind. S. 761 og 763. (Fig. 9). — 16) Afb. i Danmarks Riges Historie II, S. 678 (Farvetavle 1905). — Chr. Axel Jensen: Danmarks Snedkere og Billedsnidere. S. 15 (1911). — 17) Aug. Schrøder: Anf. Værk. S. 131 ff. — 18) Samlinger til Fyens Historie og Topographie VIII. S. 24 f. (1881). — 19) Aug. Schrøder: Anf. Værk. S. 133. — En anden lidt afvigende Afskrift af Epitafiets Ordlyd findes i Langebeks Excerpter Nr. 67. 4to. (Kgl. Bibl.). — Bidrag til Belysning af Karen Borgmesters Familieforhold findes

i Saml. til Fyens Hist. og Topogr. VIII. S. 5 (1881) og i „Præsten i Ørbæk Rasmus Pedersen Winthers Beretning om sin Slægt og sit Liv“. Udg. af Axel Kofod (1934). — ²⁰) Fra Arkiv og Museum III. S. 449 (1905-08) og V. S. 521 (1912-15). Thieme & Becker: Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler XXX. S. 313 (1936). — Sorø. Klosteret. Skolen. Akademiet gennem Tiderne I. S. 253 (1924). — ²¹) Aug. Schrøder: Anf. V. S. 127 (1866). — ²²) Dansk Kunstblad II. Sp. 174 (1837-38). — ²³) At den i 1687 udførte barokke Trædøbefont ikke som et Hylster har dækket den romanske Granitfont fremgaar formentlig deraf, at i Kirkens Regnskab fra 1740 findes under 9de Juni en Udgift paa 4 Skilling „For Een tap i Funden“. En Tap forudsætter vel et Hul, og et saadant findes ikke i Granitfonten. Afskrift i Faaborg byhistoriske Arkiv. (Af N. C. M. Christiansen). — ²⁴) I Inventaret 1749 nævnes under Nr. 25 „Eet Røgelse Kar af Malm med Rune bogstaver som nu hentes Ild i til Lysene“. Faaborg Kirkeinsp. Protokol 1749-1914, fol. 7. Ligeledes 1780 smst. fol. 59 b. Jfr. Pontoppidan: Danske Atlas VI. S. 792 (1774). Det foræredes 1811 af Cancelliraad Tholstrup i Faaborg til Nationalmuseet. Inv. Nr. 702. Indskrift: „Magistær · iakobus · ruffus · fabær · mi fecið · guð · si[hne]“. Røgelsekarret er saaledes — ligesom en Række andre Røgelsekar fra Sydfyen i Nationalmuseet — udført af Jacob Røg, Smed i Svendborg ca. 1250. — ²⁵) Om Errøboe's se G. L. Wad i Fra Fyens Fortid IV. S. 229 (1924) og Samlinger til Fyens Historic og Topographie V. S. 371-73 og VI. S. 47. — ²⁶) Kirkeinsp. Protokol 1749-1914, fol. 61. — ²⁷) Faaborg Kirkes Stoele Stade Protocoll. Aut. 3/6 1797. fol. 41, 112-13 og 117-18. — Kirkeinsp. Protokol 1749-1914, fol. 19-20 b. (1758-59). — Kirkeværgens Kopibog for ind- og udgaaede Breve 1798-1846 fol. 2 ff. (1798). — ²⁸) Kirkeinsp. Protokol 1749-1914 fol. 57 b—58. — ²⁹) Sammesteds fol. 61. — ³⁰) Stolestade Protokol. fol. 111 b. — ³¹) Nationalmuseets Arkiv. Koncept til Skr. af 28. Okt. 1846. — ³²) Brev til Fr. Freund 28/11 1828 Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. 1701 Fol. og J. Ploug til H. E. Freund 28/6 1833. Kgl. Bibl. Add. 257 Fol. — Brev fra Thiele til Bissen 31/1 1833. Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. 3341, 4to. — Dansk Kunstblad I. Sp. 12 (1836) og II. Sp. 63 og 174 (1837). — Victor Freund: Hermann Ernst Friends Levned. S. 152 og 223 ff. (1883). — Th. Oppermann: Hermann Ernst Freund. S. 141 ff. Nr. 106 (1916). — ³³) Kirkeinsp. Protokol 1749-1914 fol. 109 og 110. — Kirkeinsp. Indk. Sager 1845-86. Breve fra J. L. Lund 31/5 1856, W. Marstrand 5/7 1856. — ³⁴) Bygningsinspektør i Odense Carl August Møller (1805-1865). — Kirkeinsp. Protokol 1749-1914 fol. 111, 118-20 b. — Kirkeinsp. Indk. Sager. 1845-86. W. Marstrand 5/9, 20/10 og 2/12 1856. — J. B. Løffler: Sorø Akademis Landsbykirker (1896). F. Eks. Slaghille Kirke 1866. S. 35. — ³⁵) Faaborg Kirkes Regnskabsprotokol 1845-76. fol. 116. — Karl Madsen: Wilhelm Marstrand. S. 305 ff. (1905). — Skitser paa Kunstforeningens Marstrand-Udstilling 1898. Kat. Nr. 352-53. — ³⁶) Aug. Schrøder: Anf. V. 128 — Stolestade Protokol, fol. 112 (Oppenhagen). — Smstds. fol. 121 og Kirkeværgens Kopibog for ind- og udgaaede Breve 1798-1846 fol. 16 (Angel) — smstds. fol. 21 b. (Worm). Amdie Worm, der har udført en hel Række Orgler til de større Købstæders Kirker, døde i 1791. Velvillig Meddelelse fra Organist, Magister Finn Viderø. Se bl. a. H. P. Mumme: St. Knuds Kirke i Odense. S. 22 (1844). — ³⁷) Kirkeinsp. Protokol 1749-1914. Demant særlig fol. 87 (1843), 114 og 118 (1857). Regnskabsprotokol 1845-76 fol. 7 (1845) og fol. 116 b.

(1859). — Starup, Kirkeinsp. Protokol fol. 217. — ³⁸) En Fortegnelse og Beskrivelse ved Dr. M. Mackeprang findes i Nationalmuseets Arkiv. — ³⁹) Faaborg Kirkeinspektions Arkiv. Diverse Dokumenter 1740-1886. 21/7 1795. — Kirkeværgens Kopibog fol. 18 (1795), 25 (1811) og 80 (1868). — Stolestade Protokol 1797 fol. 112. — Kastets Optegnelser i den ældste (ubrugte) Stolestadeprotocol fra 1689. Afskr. i Faaborg byhist. Arkiv S. 269. — ⁴⁰) Kirkeværgens Kopibog fol. 20. — ⁴¹) 177×188 cm (uden Sökkelen). Afb. i Illustreret Tidende LXV. Aarg. S. 768. D. 7.-14. Sept. 1924. — ⁴²) Stenen 208×66 cm. Relieffet 65×31 cm. — Aug. Schrøder: Anf. V. S. 182 (1866). — J. Plougs Brev til Freund, se Henvisn. 32. — Brev til Fr. Freund April-Maj 1832 Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. 1701 Fol. — Th. Oppermann: Anf. V. Nr. 113, jfr. Nr. 54 og 58. — ⁴³) Stenen ca. 230 cm. Medaillon 38×36 cm. — Aug. Schrøder: Anf. V. S. 468. — ⁴⁴) Bet. H. S. 31. Forarbejde udstillet paa Den nye Udstilling og Skulptur-Udstillingen 23. Sept. — 9. Okt. 1933 Nr. 89.

KATALOG OVER DET FAABORG KIRKE TILHØRENDE INVENTAR

- I. Romansk *Døbefont af Granit*. Kun Kummen er gammel. 50×70 cm (ydre Diameter). Fodstykket 38 cm er hugget efter en Tegning, som Kunstmaler C. Knippel har udført efter en anden romansk Font i Nationalmuseet. (S. 100).
- II. *Korstolene*. Egetræ. (S. 93, Afb. S. 53).
- III. *Krucifiks*. Egetræ. 54 cm højt. Arme, Ben og Fødder, der nu mangler, har været særlig tilstykkede. Hovedet gennemboret baade fra oven og fra neden for at forebygge, at Træet revnede. (S. 91).
- IV. *Krucifiks*. Egetræ. Korstræet 147×127 cm. Figuren 106×86 cm. Armene ny, altfor korte, antagelig fra Baroktiden. Oliemalet. (S. 91).
- V. *Gudfader holdende Christi afsjælede Legeme*. Egetræ. Rester af Stafefering. 78,5 cm høj. (Afb. 6, S. 92).
- VI. *Fem Apostelfigurer*. Egetræ. Gennemgaaende 80 cm høje. Attributerne ny. (Afb. 7, S. 93).
- VII. *Biskoppelig Helgen*. Egetræ. 80 cm høj. (S. 93).
- VIII. *Gotisk Kirkeskab*. Egetræ. 213×95 cm. Worsaae's Notebog Eft. 1854 (III. S. 71). Skabet har muligvis oprindelig været indmuret i Væggen. (Afb. 8, S. 94 ff.).
- IX. *Christian IV's Bibel*. 1632. Foran Kongens Portræt i Kobberstik af Simon de Pas. 1633. Kirkens Inventar d. 22. Juli 1749, hvor den nævnes under Nr. 3 som „Christiani Qvarti Dansk bibel, beslagen med Sølv, gived til Kirchen Aar 1731 (ell. 1741. 3-Tallet rettet til et 4-Tal ell. cmvendt) af Joen (ell. Jan) Hansen Panck og Kiriste Anne Sophie Arctander“. (Kirkeinsp. Prtkl. 1749-1914 fol. 7). Bindet og de smukke Sølvspænder og Sølvbeslag er oftere restaureret, f. Eks. i 1816 af Bog-

- binder Lars Haastrup og Guld- og Sølvarbejder Rasmus Rolfsen Kramer, begge af Faaborg (Kirkeværgens Kopibog 1798-1846 fol. 34 b), i 1869 af Guldsmed H. Dreyer (Regnskabs Prtkl. 1845-76 fol. 200), og endelig er den i 1915 ombundet af Bogbinder Jacob Baden, Kbhvn.
- X. *Oblatæske*. 1649 × S × Peder × Hansen M × Karen × Anders × Daater × H ×
- XI. *Epitafium over Borgmester Jørgen Pedersen. Maleriet* Egetræ 179 × 158 cm (Lysmaal). Restaur. Juli 1909 af C. Asmussen. Jfr. Kirkeinsp. Prtkl. 1749-1914 fol. 217 og 219 b (1908-09). — Evangelisterne Johannes (108 cm h.) og Marcus (109 cm h.) samt Christus, der farer til Himmels (100 cm h.). Alle Egetræ. — To Konsol'er med Englehoveder. Egetræ. Af Skæringen kan ses, at de oprindeligt har været anbragt højt. (Afb. 9, S. 97 ff.).
- XII. *To Malmlysestager* paa Alteret. Begge har Indskriften: MARGARETA · S · BOE · JACOBSENS · A^o 1685
- XIII. *Messinglysekroner* til 20 Lys i to Rækker. Midtskibet. Indskrift JACOB × JØRGENS × × KAREN × ACHTONIA.
- XIV. *Døbefad af Bly*. Diam. 44,5 cm. Indskrift: JACOB JØRGENS : KAREN HENNINGS DAAT. Achtonia 1690. (S. 100).
- XV. *Alterkalk og Disk* af Sølv. Kalken: 6-delt Fod med tilsvarende 6 Knopper paa Mellemstykket. Hver Knop bærer et af Bogstaverne i JHESUS. Paa Foden et lille Krucifiks, et Spejlmonogram, der ikke kan tydes, og Aarstallet 1697. Sølvmede-Mærke J. R. Museumsinspektør Jørgen Olrik har venligst oplyst mig om, at Mærket er Odense-Guldsmeden Jesper Rust's. Han blev Mester 1679. Overdelen er ny og har Indskriften: Denne Overdeel er Omgjort og Foræret af J. L. Boland Aar 1843. — Disk: Bunden er ny, forgyldt. Kanten har to Stempler, cirkelrunde, det ene med et ligearmet Kors, det andet med Bogstaverne Jhs ꝛ: Jesus hominum salvator („Jesus Menneskenes Frelser“).
- XVI. *Messinglysekroner* til 8 Lys i én Række. Nordre Sideskib. Indskrift: :: JENS · LARSEN · ÆRRØBOE :: MAREN · PETERS · DATTER · BUSR :: Jens Larsen døde 1718. G. L. Wad kalder Giverinden Busch. Se Fra Fyens Fortid IV. S. 229 (1924).
- XVII. *Messinglysekroner* til 16 Lys i to Rækker. Midtskibet nærmest Orgelet. Paa et lille Messingflag er indgraveret paa den ene Side: „1738 PINDZE AFTEN“, paa den anden: „DENNE LYSE-CRONE GIFVED AF Sr NIELS HANSEN WIBORG OG KIERESTE ELISABETH DATER ERREBOE TIL TØYSTRUP. DET ØVRIGE BEKOSTED AF DE DER KIENDER SIG BUNDEN TIL CHRISTUM.“ Om Giverne se Saml. til Fyens Hist. og Topogr. V. S. 371-73 (1871) og VI. S. 47 (1873). Jfr. G. L. Wad. Anf. V. smstds. (S. 101).
- XVIII. *Sølvkrucifiks* paa Alteret 44,2 × 20,5. Indskrift: „Anno 1758 d 25 December haver LARS LA ···· ANNA MARIA JØRGENS DATTER givet denne ··· Faaborg ··· Kirch ···“. Udhamret Sølv med Kanthuller til Paa-syning paa Messehagel. Som saadant har Krucifikset været brugt fra det sammen med en ny Messehagel af rødt Fløjl med Guldgalloner blev

- skænket af en anonym i 1758. (Kirkeinsp. Prtkl. 1749-1914. fol. 22 b.). Det overflyttedes i 1828 til en ny rød Fløjls Messehagel, der skænkedes af Jomfr. Horne. (Faaborg Kirkes Regnskabs Protocol 1845-76. fol. 3). 1880 bemærkes, at Krucifikset staar paa Alteret.
- XIX. *Kirkeskibet* „Det forenede Selskab“ ophængt og skænket 5/2 1776. Det er istandsat 1789, 1841, 1901 og 1921. Oplysninger om disse Istand-sættelser og hvem, der har udført dem, findes paa et Pergamentsblad, der ligger i en Blikkapsel i det gotiske Kirkeskab.
- XX. *Messinglysekroner* til 12 Lys i to Rækker. Forhallen. Skænket 1795 af Toldinspektør F. C. Ørn. (S. 115).
- XXI. *To Gueridoner* udskaaet i Træ, kriderede og forgyldte, 117 cm høje. Treføddede, med Akanthusværk og en udskaaen Genie midt paa Skaf-tet. Stilen fra Begyndelsen af 18de Aarh. Gave 1797 fra Kirkevæрге H. Kaster. „Sist bemelte Aar købte ieg for egen Regning de 2de for-gylte Cheridoner til Brug for Degnen og Klokkeren for at modtage deres offer paa“ (Stolestade Prtkl. fol. 115).
- XXII. *To Empire-Plattlysestager paa Allere*, 30 cm h. Indskrift: „S. C: Kaster 1802“.
- XXIII. *H. E. Freunds Døbefont af Marmor*, 46,5 cm høj. Fodstykket 36,5 × 49,5 (Afb. 10-11, S. 105 ff.).
- XXIV. *Stor Sølvvinkande*. Indskrift: „Wor Frelser til Ære og hans Menighed i Faaborg til Opbyggelse givet af Herluf Trolle Heye Aar 1844.“ Paa Laaget, Kandens Bund og Fod fire Stempler hvert Sted: 1. Københavns Prøvesølv 44., 2. ovalt Maanedsmærke (en Løve), 3. A I = Asbjørn Jacobsen. Mester 1841. J. Olrik: Danske Guldsmedes Mærker S. 127 (1919) og 4. R. H.: Guardeinen Peter Reimer Hinnerups Mærke. Han var Guardein 1840-63. J. Olrik: Anf. V. S. 11. Heye var Klokker ved Kirken og skænkede i 1843 en Kapital paa 400 Rdlr. til Korets For-skønnelse. Heraf anvendtes 176 Rdlr. til Indkøb af Vinkanden hos Juve-ler Prah! i Kbhvn., medens Resten anvendtes til et nyt Flisegulv i Koret. (Kirkeinsp. Prtkl. 1749-1914. 22/11 1843 fol. 86 b, 1/3 1844 fol. 87 b, 30/10 fol. 89 og 17/10 1845 fol. 90 b. Jfr. Kirkeinsp. Indk. Sager 1845-86: 8/11 1845 fra Stiftsøvrigheden og 22/12 1846 Koncept til Inspek-tionens Svar).
- XXV. *Altertavlen: Christus i Emaus*. Bet. „W. Marstrand 1858“. Paa Bagsiden flg. Indskrifter: „Denne Altertavle er i Aaret 1858 malet af høiædle og velbyrdige Hr. Professor Vilhelm Christian Marstrand, Ridder af Dan-nebroge og Æreslegionen“ og til højre: „Denne Altertavle og dens Ind-fatning have velædle og velbyrdige Hr: Agent og Kiøbmand samt Æresborger Lauritz Peter Voigt, Ridder af Dannebroge og Danne-brogsmænd samt Ridder af den svenske Vasa-Orden og den russiske St: Anna-Orden, og hans Frue Anna Christine Voigt født Brandt, an-skaffet og skjænket til Kirken i Anledning af deres Guldbryllup d: 10: Juli 1855.“ (Afb. 12, S. 108 ff.).

Udaterede

- XXVI. *Epitafiemaleri*. Egetræ. 122 × 97 cm. Forneden knæler til venstre 5 Mandspersoner, til højre 5 Kvinder. Sandsynligvis identisk med det af Wiborg nævnte Epitafium i den nordre Gang; Maleriet af Gravlæggelsen har da — som ofte hos Schütte — siddet som et særligt Billede foroven. Dansk Kunstblad II. Sp. 180-81 (1837-38). Restaureret 1909 af C. Asmussen. Jfr. XI. (S. 99).
- XXVII. *Lysearm af drevet Messing*. Rager 50 cm ud fra Muren. Schrøder: Anf. V. S. 122 omtaler „to forgyldte Messingarme“.
- XXVIII. *Stativ til Timeglas*. Smedejern. (Jfr. Jernskægs Beskrivelse af Kirken. Saml. til Fyens Hist. og Topogr. VIII. S. 25). Schrøder: Anf. V. S. 122.
- XXIX. *Messinglysekroner* til 8 Lys i én Række. Sydlige Sideskib. Skaalene har Form af Muslingskaller.

KIRKENS KLOKKER

Disse hænger ikke i selve Kirken, men i det endnu staaende Klokketaarn fra den nedbrudte Sct. Nicolai Kirke. Der er nu tre Klokker.

Den største Klokke er støbt af Laur. Jensen i Bellinge 1646. Den har en lang latinsk Indskrift, der er gengivet i Løfflers Beskrivelse af Kirken i Nationalmuseets Arkiv og findes oversat hos Schrøder, Anf. V. S. 111.

I April 1757 blev den mindste Klokke, der siden 1730 havde været „u-brugelig og u-brugt“, sendt til Omstøbning i Giethuset i København. To Maaneder efter døde Gietmesteren Capt. Holtzmann. Det viste sig da, at han havde brugt Klokkens Malm til anden Støbning, og hvad endnu værre var, at hans Bo var konkurs! Borgerne henvendte sig derfor direkte til Kongen, der henviste dem til at „holde sig til Stervboet!“ Kirkeinsp. Prtkl. 1749-1914, fol. 21, 7/4 1759.

Som Erstatning for den Klokke, man mistede ved Holtzmann-Affæren, erhvervedes i 1779-80 *den nuværende mellemstore Klokke* fra Kjørup Kirke under Baroniet Einsidelsborg. Kirken var forlængst nedlagt. Denne Klokke er støbt af Lavres Hansen i første Fjerdedel af 16de Aarh. Indskrift: · help · ihesus · maria · anna ·

Kirkeinsp. Prtkl. 1749-1914 fol. 62 b—63. (10/4 1780). — F. Uldall: Danmarks middelalderlige Kirkeklokker S. 274 Nr. 14 (1906). Jfr. A. Schrøder: Anf. V. S. 111 ff.

Den nuværende mindste Klokke har Indskriften: GUD ALENE ÆEREN. STØBT AF KONGELIG HOF. KLOCKESTØBER D. C. HERBST KJØBENHAVN 1785. Om Herbst se C. Nyrop: Om Danmarks Kirkeklokker og deres Støbere. Kirkehistoriske Samlinger 3 R. IV. S. 288 f. (1882-84).

JOHAN FRIIS'S VÆGTERHORN FRA 1551

Af Sigvard Skov

Fig. 1. Friis'ernes vaaben

Johan Friis til Hesselager (1494-1570) var gennem tyve aar som kansler „Danmarks mægtigste mand og virkelige styrer“.¹ Hans fædrenegaard var *Hesselager*, som han genopbyggede, efter at den under Grevens fejde var gaaet op i luer. Han byggede den som en kraftig og trodsig fæstning med taarn og vægtergang til forsvar og omgivet af en beskyttende vandfyldt grav. Den smukke indskrifttavle angiver genrejningsaaret til 1538, det kan dog næppe passe

paa den skikkelse, hvori borgen nu staar, der er rimeligvis sket en ombygning, som maa være afsluttet omkring 1550.²

Ogsaa andet jordegods havde Johan Friis, efter tidens skik spredt rundt om i landet, foruden om Hesselager samlede han det om gaardene Hagedstedgaard og Borreby paa Sjælland. Hagedstedgaard havde han erhvervet ved et mageskifte med kronen 1540, og Borreby var kommet i hans besiddelse kort før 1550, begge gaardene lod han pragtfuldt genopbygge i 1550'erne. Hans egentlige hjemsted var dog stadig Hesselager, som han i 1548 havde faaet oprettet til stamhus, det første i Norden.

¹ Arup: Danmarks Historie II, p. 546. (Khvn. 1932).

² Beckett: *Renaissancen og Kunstens Historie i Danmark*, p. 54. (Khvn. 1897). Vilh. Lorenzen: *Studier i dansk Herregaardsarkitektur i det 16. og 17. Aarhundrede*, p. 291. (Khvn. 1921).

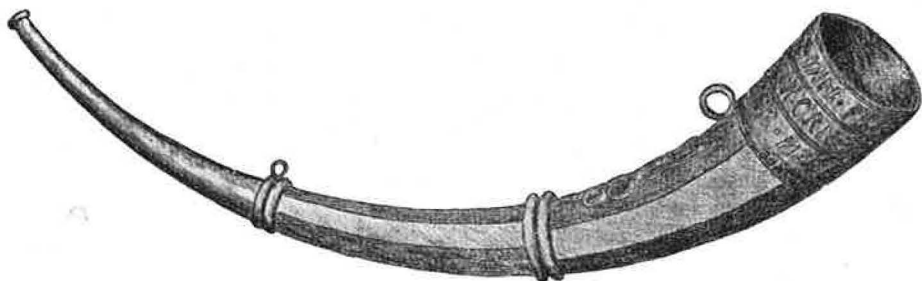

Fig. 2. Johan Friis's vægterhorn fra 1551

Det var Johan Friis om at gøre at udstyre sine gaarde pragtfuldt, og i 1551 lod han en tysk haandværker — vel en klokkestøber — støbe tre vægterhorn i bronzemalm, et til hver af sine gaarde, heraf er endnu det ene bevaret.

Hornet, fig. 2, er et krumt malmhorn af temmelig svært gods, 63 cm langt og overordentlig tungt. Det er tredelt ved to dobbeltringe. Den forreste del med mundstykket, der blot bestaar i en ophøjet kant om mundingen uden nogen egentlig tragt, er rund, hvorimod de to andre dele er syvkantede med kanterne forskudt for hinanden. Hornets sidste del er prydet med Friis'ernes vaaben, de tre egern, i ophøjet relief (fig. 1) i ganske samme form, som det findes paa indskrifttavlen paa Hesselager og malet bagpaa Bincks billede af kansleren paa Frederiksborg. Om hornets munding løber i tre baand en indskrift i ophøjede bogstaver (fig. 3): IAHAN FRIS LODT STØB TISE HORN TRY TIIL + HESLAGER HAGESTEDT OC BOREBY ANNO DOMINI 1551 ECTRA. Hornet er forsynet med to øskener, saa det kunde bæres over skulderen i en kæde, hvad der paa grund af den store vægt nok kunde gøres nødigt.

Store musikalske ydelser har der ikke kunnet præsteres paa dette horn, en *clareta*, som det kaldtes i samtiden, men det har heller ikke været meningen, der har kunnet blæses signaler derpaa bestaaende af naturtonerne, ligesom det er tilfældet med bronzealderlurerne.

Fra folkeviserne kendes kuren eller borgvægteren, der fra taarnets tinde eller borgens vægtergang vogtede paa, hvem der nærmede sig,

og i sit horn gav signaler herom. Det har dog næppe været almindeligt paa adelsgaardene, snarere forbeholdt kongeslottene, og fra en noget senere tid end Johan Friis, Christian IV's tid, ved vi, at der paa Københavns slot og paa Kronborg var taarnblæsere, der skulde give signaler for døgnets timer og for særlig indtrufne hændelser.³ En saadan anvendelse maa Johan Friis's horn ogsaa antages at have haft.

Ad veje, der vel nu ikke længer lader sig spore, kom Johan Friis's horn til samlingerne i Tower, Londons berømte middelalderborg, hvorfra det siden kom til det danske kunstindustrimuseum i København. Det var dog ikke det rette hjemsted for hornet, hvis historiske værdi ligger betydeligt over dets kunstneriske; det afhændedes derfor 1928 til det nationalhistoriske museum paa Frederiksborg, hvor hornet nu er opstillet i Christian III's værelse, lige under Jacob Bincks førnævnte billede af kansleren, ligesom hornet stammende fra det aar 1551, da han stod paa sin magts tinde.

Fig. 3. Hornets indskrift

³ A. Hammerich: *Musiken ved Christian IV's Hof*, p. 154. (Khvn. 1892).